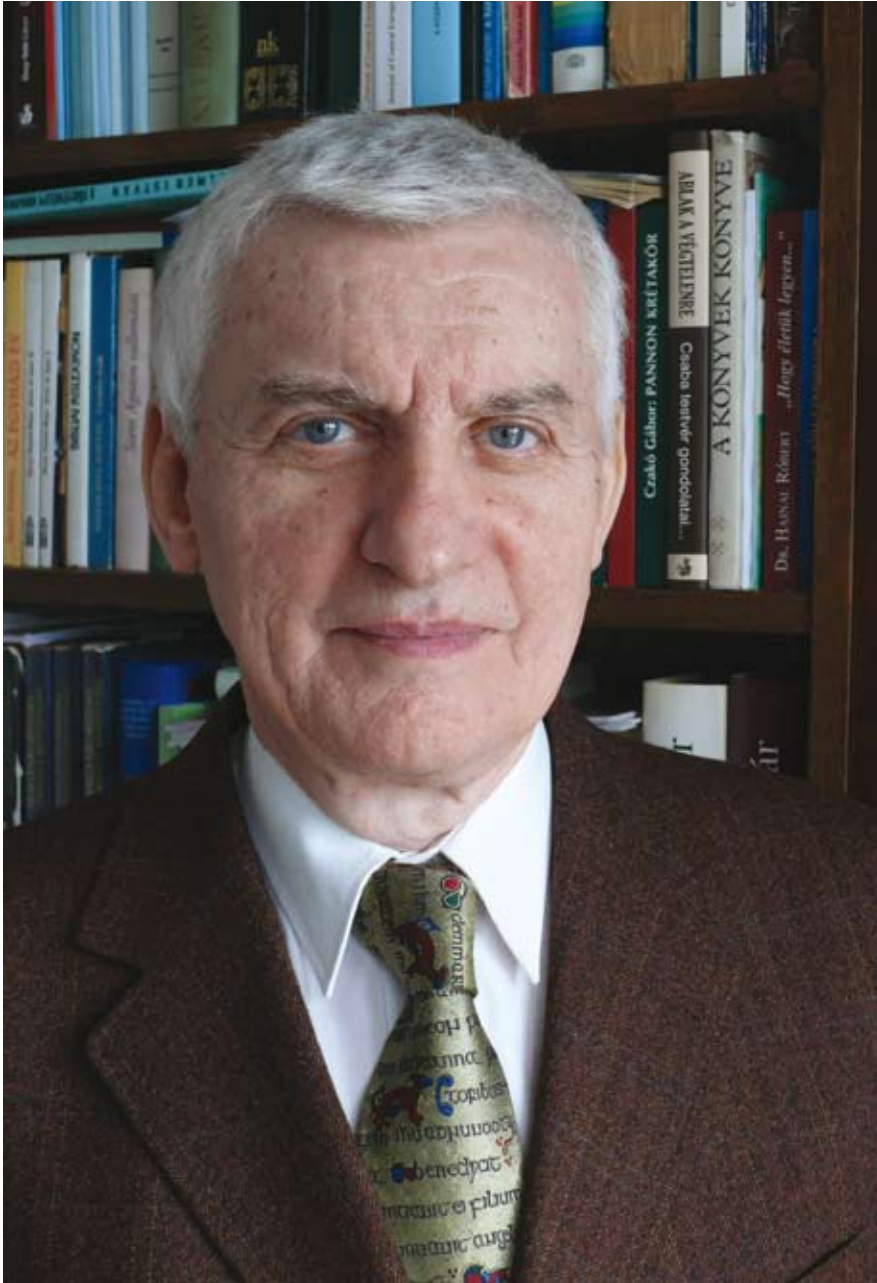

Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

I. kötet

Джон Кел

Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

I. kötet

Szerkesztette:
BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL

Budapest–Debrecen
2014

A kötet megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta.

Felelős kiadó: PAPP KLÁRA

Borító, kötéstervezés és tipográfia: LENGYEL JÁNOS

Címlapfotó: KÖVESDI RÓKA LAJOS

Nyomdai előkészítés, tördelés: HERMÁN ZSUZSA

A borítón:

A veszprémi Gizella-kápolna apostolfreskói a 13. századból

© Szerzők 2014

ISBN 978-963-473-760-5ö

ISBN 978-963-473-746-9

Nyomdai munkák: Kapitális Kft. Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

Tabula gratulatoria	9
Lecturis salutem!	11
A kötetek szerkesztéséről és szerkezetéről	15
Rövidítések jegyzéke	17

DIPLOMATICA – OKLEVELEK, LEVÉLTÁRAK

BLÁHOVÁ, MARIE	
<i>Vera ac falsa discernere</i> in the Přemyslid Czech Lands (until 1306)	21
BOGDÁNDI ZSOLT	
A két váradi hiteleshely a 16. század első felében	31
DRESKA GÁBOR	
Jegyzetkönyv, mintakönyv, tankönyv. A Magyi-formulárium	43
ÉRSZEGI GÉZA	
<i>Bulla ipsa falsa esse videtur</i>	53
GUYOTJEANNIN, OLIVIER	
Gouverner par procurations: Une coupe de la pratique diplomatique dans la France de 1317	69
HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS – C. TÓTH NORBERT	
Németi Pál budai kanonok, majd bozóki prépost levelesládája. Magyar vonatkozású középkori oklevelek feltárása Morvaországban	85
KÖRMENDI TAMÁS	
Ki volt az országbíró 1293 tavaszán? Megjegyzések Marcell alországbíró pecsétje kapcsán	117
LŐVEI PÁL – TAKÁCS IMRE	
Egy 1358. évi dubrovniki sokpecsétetes oklevél pecsétjei	131
NICOLAJ, GIOVANNA	
Note di terminologia diplomatica: <i>originale, autentico</i>	147

SIMON ZSOLT	
Adatok szent Szaniszló, Kriszpin, Otilia, Praxedis és Rókus középkori magyarországi tiszteletéhez	157
STIELDORF, ANDREA	
Arenen und Narrationes in den Gründungsurkunden für die mitteleuropäischen Universitäten des 14. Jahrhunderts	175
SÜTTŐ SZILÁRD	
„Érdemdús” oklevelek. A részletező középkori magyar <i>narratiók</i> problémáihoz	187
ECCLESIASTICA – AZ EGYHÁZ ÉS INTÉZMÉNYEI	
BUBNÓ HEDVIG	
Az „élvezet veszedelme” és a „lélek haszna” között	201
GÁLFI EMŐKE	
Az erdélyi káptalan oltárosai és a hiteleshelyi munka a középkor végén ...	211
JACZKÓ SÁNDOR	
A késő középkori hazai zsinati határozatok ünneplistái	223
KERTÉSZ BALÁZS	
A Gyulaiak és a ferencesek	235
KISS GERGELY	
Az esztergomi érsek néhány késő középkori kiváltságlevelének háttéréről	249
LUPESCU MAKÓ MÁRIA	
The Reform of the Monastic Orders in Late Medieval Transylvania	263
SÁGHY MARIANNE	
Szentírás és szent-írás Sulpicius Severus Szent Márton-életrajzában	279
SZOVÁK KORNÉL	
A kamenci oltárosok egyezsége	291
SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.	
A püspökökre vonatkozó egyházfegyelem a <i>Decretum Burchardi</i> <i>Wormatiensis</i> ben	307
THOROCZKAY GÁBOR	
A messziről jött királyné prépostsága. A hajszentlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig)	321
TÖRÖK JÓZSEF	
Harangszó a középkori Magyar Királyságban	337

VALTER ILONA

- Újabb adatok a pásztói Szent Lőrinc-plébániatemplom
építéstörténetéhez 349

SOCIALIA – BIRTOKOK, FALVAK, POLGÁROK

FELD ISTVÁN

- Az erdőispánságok várai az Árpád-kori Magyarországon 369

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

- Civitas* vagy *oppidum*? Szempontok 15. századi mezővárosaink jogi
terminológiájának vizsgálatához 391

MÉSZÁROS ORSOLYA

- A városi régészeti kutatás nehézségei a millennium után.
Esettanulmány a Dunakanyar két városából, Vácról és Visegrádról 405

NÓGRÁDY ÁRPÁD

- Sáros megye egyházas települései a 14. század elején 415

PETROVICS ISTVÁN

- Gurman Kristóf Pék-utcai háza 429

SZENDE KATALIN

- A magyar városi írásbeliség kezdetei 435

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS

- Torvaj, a bakonybéli apátság kora Árpád-kori Vas megyei birtoka 459

Rövidítések jegyzéke

- AO = Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VI. (1301–1357) Szerk. Nagy Imre. Bp. 1878–1891.; VII. (1358–1359) Szerk. Tasnádi Nagy Gyula. Bp. 1920. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae Historica. Első osztály: Okmánytárak.)
- AOklt. = Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXIX. (1335–1344), XXXI. (1347), XXXIV. (1350), XXXVIII. (1354) Szerk. Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczi Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Bp.–Szeged 1990–2013.
- ÁUO = Árpádkori új okmánytár. I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874.
- CDH = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Ed. Georgius Fejér. Budae 1828–1844.
- DF = MNL OL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL = MNL OL, Diplomatikai Levéltár
- Gombos, Cat. = Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Collegit ... Albinus Franciscus Gombos. I–III. Bp. 1937–1938.
- Györffy, Földr. = *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1963–1998.
- MGH = Monumenta Germaniae Historica
- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
- Reg. Arp. = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II/1. Szerk. Szentpétery Imre. Bp. 1923–1943. II/2–4. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsa Iván. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.) Bp. 1961–1987.

Egy 1358. évi dubrovniki sokpecsétes oklevél pecsétjei

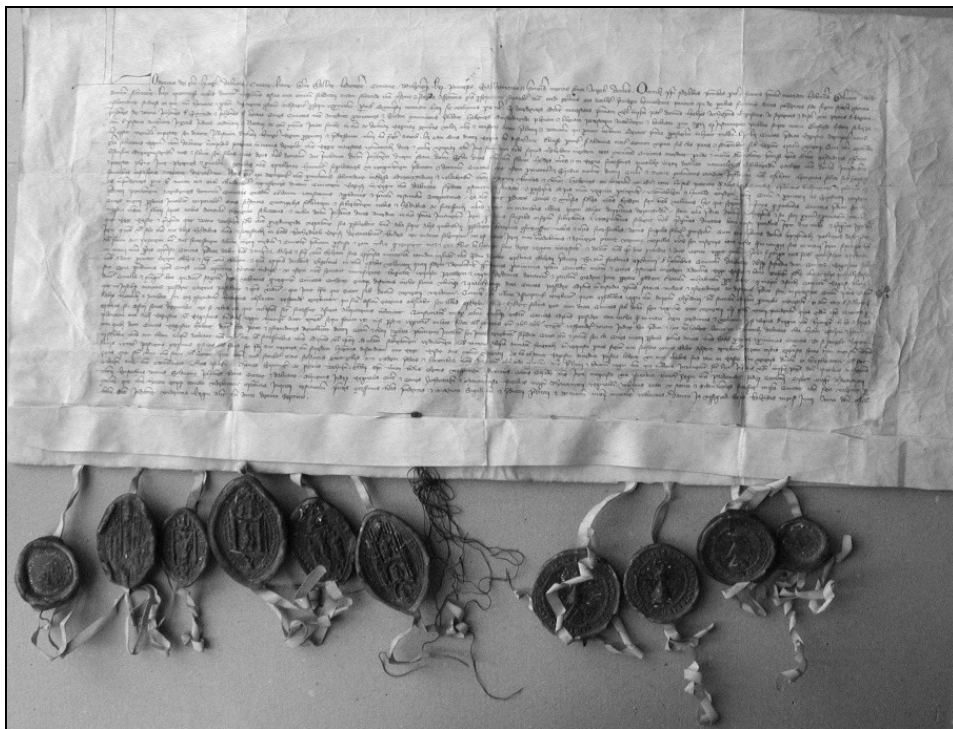
A sokpecsétes oklevelek pecsétjeinek Engel Pál javasolta és irányította összegyűjtése során a bécsi és a varsói levéltárak okleveleire került először sor.¹ Engel tudta, hogy Dubrovnikban (Raguza) is található ebbe a körbe tartozó oklevél, a helyszíni munkára azonban már csak halála után kerülhetett sor.² Jelen tanulmány az I. Lajos által 1358. május 27-én Visegrádon kiadott, az ő pecsétjén kívül az országnagyok tíz pecsétjével megerősített, Dubrovnikban őrzött oklevél (1. kép) pecsétjeinek leírását és értékelését adja.

Az oklevéllel kapcsolatban az első érdekesség a pecsétek sorrendje. A sokpecsétes oklevelek megpecsételését mindig a legelőkelőbbek kezdték – az uralkodói család tagjai, a főpapok és az országnagyok esetében a rangsorrend meglehetősen pontos betartásával. A többi ismert, magyar vonatkozású sokpecsétes oklevélnél ez balról jobbra történt. A dubrovniki oklevélnél azonban a király középre került –

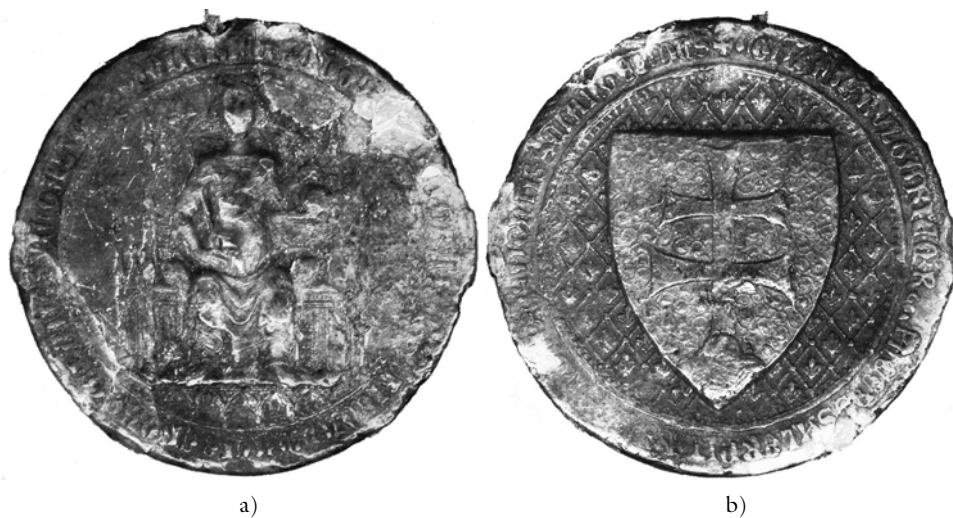
---

¹ A pecsétek közzététele is megkezdődött: *Engel Pál – Lővei Pál: Sokpecsétes oklevelek 1323-ból és 1328-ból.* In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Bardoly István, László Csaba. (Művészettörténet – Műemlékvédelem X.) Bp. 1998. 133–148.; *Engel Pál – Lővei Pál: A magyar királyi és az osztrák hercegi család 1380. évi házassági szerződésének két sokpecsétes oklevele* (kiadásra váró kézirat a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetében); *Fazekas István – Lővei Pál: Magyar országnagyok királlyá választják III. Frigyes császárt* (2.5 kat. sz.); A magyar rendek képviselői megerősítik a III. Frigyes császárral kötött békét (2.7 kat. sz.); A magyar rendek megerősítik a pozsonyi békét (15.9 kat. sz.). In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. (Kiállítási katalógus.) Szerk. Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András. Bp. 2008. 199–200., 202–203., 535–536.; *Lővei Pál: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén függő pecsétek.* In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann Tibor, Rác György. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. / *Analecta mediaevalia III.*) Bp.–Piliscsaba 2009. 149–182.; *Lővei Pál: „... jelen levélünket ... szokott pecsétjeinkkel meg is erősítettük ...” – Sokpecsétes oklevelek megpecsételési folyamata.* In: „A feledés árja alól új földeket hódítok vissza.” Írások Tímár Árpád tiszteletére. Szerk. Bardoly István, Jurecskó László, Sümegi György. [Bp.] 2009. 109–117.; *Lővei Pál: Sokpecsétes oklevelek a 14–15. századi Magyarországon.* *Ars Hungarica* 39. (2013) 137–144.

² A dubrovniki levéltári kutatásra a középkori magyar királyi emlékek összegyűjtését célzó kutatási program (OTKA 34209) keretében volt lehetőségünk 2003-ban. Munkánkhoz nyújtott segítségükért a dubrovniki városi levéltár igazgatójának, prof. Ivo Oreškovićnak és Ivana Lazarević levéltárosnak, valamint Zsoldos Attilának tartozunk köszönettel.

1. kép. Az 1358. évi dubrovnikai oklevél

2. kép. a–b) I. Lajos első felségi (kettős) pecsétje az 1358. évi oklevélről

azóta leszakadt, de külön megőrzött – pecsétjét (2.a–b. kép) két oldalról veszik közre a preláthusok és az arisztokraták függőpecsétjei. Ehhez némileg hasonló egy 1365. évi, az Esztergomi Főkáptalani Levéltár Magánlevéltárában megőrzött oklevél, amelyen az uralkodó pecsétjét két oldalról három-három bárói pecsét veszi közre.³

Ebben a rendszerben a rangsorrendnek a királyi pecséthez, vagyis a közép-tengelyhez való közelség vonatkozásában kellene megmutatkoznia. A dubrovnik-i oklevélen azonban e sorrendnek a betartása – elsősorban a főpapok között – nem játszott központi szerepet: a királyi pecsétől balra ugyan a legelőkelőbb kalocsai érsek pecsétje függ (8. kép), a további négy főpap azonban mintha ezzel éppen ellentétesen, nagyjából az előkelőség balról jobbra csökkenő mértékének megfelelően járt volna el: balról a második a nyitrai (4. kép), a harmadik a veszprémi (5. kép), majd a szerémi (6. kép) és a boszniai (7. kép) következik, utóbbi már a kalocsai szomszédjaként. A sorrend szabálytalanságait tovább növeli, hogy az előkelő származású, Avignonban iskolázott Zsámboki (Gilétfi) László, Gilétfi Miklós nádor fia, János tárnokmester fivére, aki már mint megerősített veszprémi püspök szerepel az oklevél szövegében (választására mintegy fél évvel korábban került sor), az egyébként jóval szerényebb helyzetűnek számító nyitrai püspök után következik.⁴ A jelek szerint az oklevél kibocsátásának idején Zsámboki László szabályos pontifikális pecsétnyomója még nem állt rendelkezésre, az oklevélre egy, a korábbi méltóságának megfelelő császári préposti címet tartalmazó, ugyanakkor egyedülálló módon már a veszprémi püspökség védőszentjét, Szent Mihályt ábrázoló, nyilvánvalóan csak rövid ideig tartó, átmeneti használatra készült pecsét (5. kép) került. Az ábrázoláshoz a minta a veszprémi káptalan pecsétjén kéznél volt.⁵ Az egymással össze nem illő pecsétkörirat és figurális ábrázolás a kápolnaispáni és titkos kancellári hivatalt is viselő Zsámboki László életútjának egy mindössze néhány hónapos szakaszán helyezhető el, ami magyarázhatja a valóban ritka pecsét mostanáig tartó lappangását.

A pecsét sor szfragisztikai különlegességei között említendő Péter boszniai püspök (1356–1376) pecsétjének (7. kép) esete is. Ikonográfiai jellegzetessége – a pecsét tulajdonosnak a személyes védőszent előtt való megjelenítése – mellett a pecsétátvitel nem nagyon sűrűn előforduló középkori gyakorlatát szemlélteti.

³ *Lővei Pál*: Bárói pecsétek. In: *Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból*. Szerk. Hegedűs András. Esztergom 2000. 82. (kat. 55. sz.), 95. (kat. 68. sz.), 98. (kat. 71. sz.), 111. (kat. 84. sz.), 113. (kat. 86. sz.), egy pecsét felolvasatlan.

⁴ Gilétfi László (†1372) Avignonból hazatérve jelentős egyházi és udvari karriert futott be. 1336-tól szentgyörgyzezei prépost, három év múlva esztergomi kanonok is, 1339-től a császári préposti, 1353-tól a csanádi nagypréposti címet is viseli, 1362-től a zágrábi nagypréposti javadalmat is birtokolja; 1358-tól haláláig királyi alkancellár és királynéi kancellár. Vö. *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok. Esztergom 1900. 43.; *Pör Antal*: I. László veszprémi püspök származása. Turul 19. (1901) 138.; *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Bp. 1996. I. 78., II. 265.

⁵ A veszprémi káptalan pecsétjeihez l. *Takács Imre*: A magyarországi káptalanok és konventek pecsétjei. Bp. 1992. 97–98. (kat. 58. sz.).

A korábban boszniai olvasókanonoki stallumot birtokló, 1356-ban ugyanide püspökké kinevezett Péter 1376-ban rövid időre a győri püspöki széket foglalta el, ahonnan 1377 októberében két évnél szintén nem hosszabb időre Veszprémbe került át.⁶ Győri pecsétjének egy 1377-es oklevélen függő, meglehetősen rossz állapotú lenyomata eddig is ismert volt, amelyen teljes egyértelműséggel felismerhető a most előkerült, húsz évvel korábbi boszniai pecsét figurális kompozíciója.⁷ Változtatásként mindössze egy apró csillag alakú azonosítójel utólagos elhelyezésére, továbbá a felirat újravésésére került a pecsétnyomón sor a győri püspökségre utaló tartalommal. A felfedezés egyúttal magyarázatot ad arra is, hogy a szóban forgó pecsétképnek a 14. század középső évtizedeire jellemző megoldásai miért tűnhetnek annyira szokatlannak a hetvenes évek végéről ismert pecsétek körében.

A bárók pecsétjei között a királyétól való távolodás logikája szerint Kont Miklós nádorét (9. kép) Cikó tárnokmesteré követi (10. kép), az oklevél méltóságsorában utánuk következő Paksi Leusták azonban balról elsőként, a királytól legtávolabb, a főpapok oldalán pecsételt (3. kép). A Cikó-pecsétet jobbról Mikcsfi István udvari lovag pecsétje követi (11. kép), majd Paksi Olivér királynéi udvarbíró, szatmári és máramarosi (valamint ugocsai, de ez az oklevél szövegében nem szerepel) ispán pecsétje zárja a sort (12. kép).

Az oklevél méltóságsorában szereplő főpapok mindegyike meg is pecsételte az okmányt, a bárók közül azonban Csúz János dalmát-horvát bán – aki pedig a legilletékesebb lett volna Raguza tekintetében –, valamint Hahót nembeli Miklós királynéi tárnokmester a pecsételéskor nem volt jelen, Mikcsfi István udvari lovag viszont, bár az oklevél a nevét nem említi, mégis pecsételt.

A pecsétek közül egyedül az Újlakiak ősének, Kont Miklósnak a nádori nagypecsétje mondható közismertnek. Címertani szempontból nem jelent újdonságot a Rátót nembeli Paksi család két tagjának pecsétje sem – hársfaleveles ábrájukkal a nemzetségi címerábra nagyszámú emlékanyagát bővítik, Paksi Olivér indára függesztett két kicsiny hárslevéllel gazdagított nagy hárslevele esetében sajátos összeállításban.⁸ A Smaragdus nemzetségbeli Zsámboki (Gilétfi) László csázmái préposti pecsétjén látható, négyelt háromszögpajzs analógiája testvérének, Zsámboki János tárnokmesternek a pecsétjén⁹ és apjuk, Gilétfi Miklós nádor pecsétjén¹⁰ is megjelenik. Nem rokon velük a hasonló címert használó

⁶ *Conrad Eubel*: Hierarchia catholica medii aevi. I. Regensburg 1898. 146., 193., 555.; *Neumann Tibor*: Péter püspök és rokonsága (az első Szapolyaiak). Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica 127. (2007) 59–70.

⁷ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. Szerk. Bodor Imre. Bp. 1984. 51. (kat. 54. sz., Takács Imre).

⁸ A nemzetségi címerről l. *Csoma József*: Magyar nemzetségi címerek. Bp. 1904. 146–154.

⁹ *Lóvei P.*: Bárói pecsétek i. m. 111. (kat. 84. sz.).

¹⁰ Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburtius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Esztergom–Bp. 1999. 265.

ló Kórógyi család: lásd Fülöp miháldi ispán pecsétjén a pajzsban elmosódott négyes osztást,¹¹ Kórógyi Fülöp fiának, Kórógyi János macsói bánnak a pecsétjét,¹² valamint Kórógyi Fülöp fia István macsói bán (†1397) eszéki (Osijek, Horvátország) sírkövét¹³ is.

A Midász király „portréját” ábrázoló Cikó-címernek két valamivel későbbi analógiája ismert: Cikó fia István egri püspök pontifikális pecsétjén¹⁴ és pomázi Cikó Miklós 1402. évi pecsétjén.¹⁵ A püspöki pecséten címerpajzsban szerepel a számarfüles mitológiai uralkodó, pomázi Cikó tárnokmester jelen pecsétjén a sisakdíszben, az újonnan megismert pecsét segítségével tehát a család teljes címere rekonstruálható: a sisakdíszben a címerábra ismétlődött. Igencsak valószínűtlen azonban, hogy az ábra a Kartal nem – ebbe tartoztak a Cikók – mindeddig ismeretlen nemzetségi címere lenne.

Az Ákos nembeli Mikcs szlavón bán fiának, Istvánnak a pecsétjén megjelenő harántnégyelt pajzs tűnik fel fiának, Prodavizi Ákosnak 1380-ból ismert pecsétjén is, azonban a felső és alsó mezők körmotívuma nélkül.¹⁶ A pecsét sisakkal és sisakdíszsel bővített teljes címere további adalék az Ákos nemzetség ágainak szerteágazó címerhasználatához.¹⁷ Ugyanakkor a bizonytalanul értelmezhető sisakdísz – talán valamiféle tollbóbitás ernyő – biztosan különbözik az egy budai sírkőtöredéken látható, széttárt szárnyú sast ábrázoló sisakdísztől. Az elhunyt a kőlap köriratában olvasható *nobilis vir mikcz* megnevezés és a faragványnak a 14. század végére mutató stílusjegyei alapján leginkább Prodavizi Ákos Mikcs nevű, utód nélkül 1395-ben elhunyt fiával azonosítható.¹⁸ A sasos sisakdíszhez hasonló feltűnik a nemzetség néhány más tagjának pecsétjén is, és az ábra – a nemzetség nevéből kikövetkeztethetően valójában egy sólyom – volt az Ákosok nemzetségi címere.¹⁹

¹¹ Bécs: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeine Urkundenreihe 1402. IX. 21.: *Lóvei P.*: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevélén függő pecsétek i. m. 154., 164. (30. sz. pecsét).

¹² 1447: *Szentpétery Imre*: Hédervári Imre 1447-iki felmentő levele. Turul 20. (1902) 153–165.; A Héderváry-család oklevéltára. Közlik Radvánszky Béla, Závodszy Levente. I. Bp. 1909. 254., kép a 255. oldalon.

¹³ *Mladen Radić*: Az eszéki Szlavón Múzeum középkori kőfaragványai. In: *Építészeti a középkori Dél-Magyarországon. Tanulmányok*. Szerk. Kollár Tibor. Bp. 2010. 536., 541.

¹⁴ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei i. m. 54–55. (kat. 64. sz., Takács Imre).

¹⁵ *Lóvei P.*: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevélén függő pecsétek i. m. 154., 169. (61. pecsét).

¹⁶ 1380. febr. 12. – Bécs: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienurkunden 238/1–2 (= DF 258 367–258 368.), mindkét oklevélén a 27. sz. pecsét – *Engel P.* – *Lóvei P.*: A magyar királyi és az osztrák hercegi család i. m.; említi: *Rácz György*: Az Ákos nemzetség címere. Turul 67. (1995) 29. (kat. 8.1. sz.).

¹⁷ *Vö. Rácz Gy.*: Az Ákos nemzetség i. m. 11–34.

¹⁸ *Rácz Gy.*: Az Ákos nemzetség i. m. 19.; *Altmann Júlia – Lóvei Pál*: Leletgyűttesek a budavári ferences templomban. Budapest régiségei 38. (2004) 15. (kat. 5. sz.), 19–20. sz. kép.

¹⁹ *Rácz Gy.*: Az Ákos nemzetség i. m. 19–21.

Adattár

1358. május 27. Visegrád (*in Vissegrad, sexto Calendas mensis Iunii*): I. Lajos király az országnagyokkal együtt megerősíti a magyar, dalmát, horvát stb. király fennhatóságát Ragusa (Dubrovnik) fölött, annak a város küldötteivel együtt meghatározott kötelességeivel és kiváltságaival együtt.

Državni arhiv Dubrovnik, 7. 3. Diplomata et acta 14. st., pp. 34. – Kiadása: Starine na sviet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti 1. (1869) 141–144.; Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Összeállította Gelcich József. Bp. 1887. 3–8. (1. sz.); Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Collegit et digessit / sabrao i uredio T[adija] Smičiklas. XII. Zagreb 1914. 480–484. (370. sz.)

Hártyára írott oklevél, tíz, pergamen szalagokon függő pecséttel. A szalagokon vagy fölöttük nem tüntették fel a pecsételő nevét. Középen vörös sodrott selyemfonalakból álló sodraton eredetileg az uralkodó pecsétje függött, szálainak vége ma is látható az oklevélen – a leszakadt pecsétet, I. Lajos első felségi (kettős) pecsétjét, a selyemsodrat rajta lévő számaradványaival ugyancsak a dubrovnik levéltár őrzi, elkülönítve, de az oklevélével megegyező jelzeten (2.a–b kép). Az oklevélben szereplő tizenegy személy a királyi pecsét két oldalán attól távolodva kezdte meg a pecsételést, balra a főpapok, jobbra a világiak, végül azonban a főpapok után, tehát balról elsőként, egy további világi pecsét kapott helyet. A királyi pecsétől balra lévő hat bevágás mindegyikére függesztettek pecsétet, jobb felé viszont az ugyancsak hat bevágásból az első üres, majd négyben megvan a pecsét, a hatodik ismét üres. A királyétól jobbra lévő bevágáshoz eredetileg sem tartozhatott pecsét, mert a következőről függő lenyomat tulajdonosa, Kont Miklós nádor első helyen szerepel a világi országnagyok felsorolásában. Az oklevélben szereplő tizenegy országnagy közül csak kilencnek függ az oklevélen a pecsétje, kettőé hiányzik, egy a szövegben fel nem tüntetett személy viszont megpecsételte azt.

Az oklevél pecsétjei

Az alábbiakban a pecséteket az oklevélen elfoglalt helyük sorszáma szerint adjuk meg balról jobbra, zárójelben feltüntetve a pecséttulajdonosoknak az oklevél méltóságsorában elfoglalt helyét. A pecsétleírások címerleírásaiban a jobb és a bal megjelölése mindig címertani értelemben értendő!

3. kép.
Paksi Leusták szlavón bán
pecsétje

4. kép. Frankói („Szigeti”) István frater
nyitrai püspök pecsétje

Nomina autem prelatorum et baronum regni nostri, qui nobiscum iuraverunt, sunt hec:

1.(8) *Leustachius banus Sclavonie* [Paksi Leusták szlavón bán] (3. kép)

Kerek, természetes színű viasz pecsétfészekben (átmérő: 48–52 mm) kerek, természetes színű pecsét (átmérő: 34 mm). Mezejében jobbra néző csöbörsisak, hátul felhajló sisaktakaróval, tetején hársfalevelet – a Rátót nem címermotívumát – ábrázoló sisakdísszel. A keretben jórészt olvashatatlan, gótikus majuszkulás körirat, a vége felé SCLAVON részlet vehető ki.

2.(2) *Stephanus Nitriensis et ... ecclesiarum episcopi* [Frankói („Szigeti”) István frater nyitrai püspök] (4. kép)

Mandorla alakú, természetes színű viasz pecsétfészekben (71×44 mm) mandorla alakú, természetes színű pecsét (65×43 mm). Mezejében háromrészes, gazdag oromzati kiképzésű, lépcsőzetes talpvonalú tabernákulum-csoport. A kompozíciót három nagyobb álló figura uralja. Középpütt a legmagasabb baldachin alatt álló nimbuszos alak azonosítása nem egyértelmű, de leginkább a nyitrai püspökség védőszentjére, Szent Emmerámra gondolhatunk. Az oldalsó fülkékben álló alakok ebben az esetben minden bizonnyal a püspökség társvédőszentjeit, Zoerard és Benedek remetéket ábrázolják, amit alátámaszt az, hogy a

zoborhegyi remeték ikonográfiájának másik példája is ismert a 14. századi nyitrai főpapi pecséthasználatban.²⁰ A pecsét alsó részét íves fülke tölti ki, benne a pecsét tulajdonosának főpapi jelvényeket viselő, térdelő ábrázolásával. A két elmosódott ábrájú címerpajzs valószínűleg egymástól eltérő heraldikai elemeket tartalmazott, a jobb oldaliban esetleg kardot feje fölé emelő kentaur-figura lehetett. A pecsétképen a szoborfülke-csoport nagyobb alakjain kívül további apró figurális részletek is felfedezhetők: az oldalsó konzolos függelékben és a mellékbaldachinok felső szintjén félalakos angyalok láthatók. A központi alak feje fölött hasonlóképpen angyal lebeg, míg a remeték feje fölé oldalról behajló angyalok valamilyen tárgyat, talán koszorút tartanak. A gyöngysorok közé foglalt keretben a gótikus majuszkulás köriratnak csak az eleje olvasható: S FRIS ST... – Sigillum fratris St[ephani] ...

Frankói Szigeti István (*Stephanus de Insula*)²¹ Ágoston-rendi szerzetes 1350. január 11-én nyerte el nyitrai püspöki kinevezését VI. Kelemen pápától.²² A királyi udvarhoz fűződő jó kapcsolataira utal Nagy Lajos király és Erzsébet királyné 1345. szeptember 26-i keltezésű levele, amelyben a pápa figyelmébe ajánlják a Párizsban iskolázott szerzetest, magiszteri címet²³ kérve számára, ami a nyitrai kinevező irat tanúsága szerint sikerrel járt.²⁴ 1367 januárjában V. Orbán Nyitráról Kalocsa érseki székére helyezte át, amely egyházi méltóságot 1382-ig viselte.²⁵ Nyitrai pecsétjének mindeddig csak egy alig értékelhető lenyomatát ismerjük,²⁶ a jobb állapotban előkerült lenyomat alapján a püspöki pecsét azonban továbbra sem sorolható a korszak figyelemre méltó kisművészeti alkotásai közé. Stílusa a kortársak közül Garai János veszprémi püspök (1346–1367) pecsétjéhez²⁷ áll a legközelebb.

²⁰ Mihály nyitrai püspök (1393–1399) pecsétje: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei i. m. 55. (kat. 66. sz., Takács Imre).

²¹ Életrajzához l. *Wertner Mór*: Szigeti István kalocsai érsek származása. Turul 28. (1910) 33–37.

²² *Eubel, C.*: Hierarchia catholica i. m. I. 385.

²³ A káptalanok mesterkanonokjait megillető címre l. *Engel Pál*: Magister. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál, Makk Ferenc. Bp. 1994. 422.; *Rácz György*: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus-joga a 13–14. században. Századok 134. (2000) 147–210.; mivel azonban a királyi kérvény indoklásában István párizsi tanulmányairól esik szó, esetében inkább az egyetemi tanultságra utaló címre kell gondolnunk.

²⁴ *Pór Antal*: Keszzi Miklós. (Magyar történelmi életrajzok.) Bp. 1904. 5–6.

²⁵ *Eubel, C.*: Hierarchia catholica i. m. I. 204.

²⁶ Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. (Kiállítási katalógus.) Székesfehérvár 1982. 341. (kat. 211. sz., Marosi Ernő); A középkori Magyarország főpapi pecsétjei i. m. 48. (kat. 46. sz., Takács Imre).

²⁷ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei i. m. 48. (kat. 45. sz., Takács Imre).

5. kép. Zsámboki László választott
veszprémi püspök,
királyi kápolnaispán pecsétje

3.(5) *Ladislaus electus Wesprimiensis confirmatus, comes capelle nostre* [Zsámboki László választott veszprémi püspök, királyi kápolnaispán] (5. kép)

Mandorla alakú, természetes színű viasz pecsétfészkekben (63×38 mm) mandorla alakú, vörös színű viasz pecsét (52×33 mm). Mezejében egyetlen nagyméretű baldachinos fülke, benne Szent Mihály arkangyal alakja kezében lándzsával, lába alatt a legyőzött gonosz sárkány alakú figurájával. Alul a Gilétfiek heraldikai színeket tartalmazó, négyelt címerpajzsa. Keretében gótikus majuszkulás körirat: S . LADISLAY PREP/OSITI CHASMEN' – Sigillum Ladislay prepositi Chasmensis.

Szent Mihály egyébként konvencionális ábrázolásának jelenlétét a körirattal együtt nehéz értelmezni, mivel sem László prépost személyes védőszentjére, sem az 1232-ben a Szentlélek tiszteletére alapított csázmái prépostság titulására nem utal, hanem a főpap veszprémi püspöki székhelyének – amelyre az 1356. március 27-én nyert pápai megrősítést²⁸ – a reprezentációjával állt összhangban, az előző és az éppen elfoglalt új egyházi cím olyan kombinációját valósítva meg, amelynek nem ismerjük más példáját a középkori magyar pontifikális pecsétek között. A védőszent alakjából és címerpajzsból álló kompozíciós formula azonban nem ritkaság: ezt alkalmazza Himfi Benedek szepesi prépost (1360–1378),²⁹ Szántai Lukács óbudai prépost (1390)³⁰ és Lénárd zágrábi esperes (1391)³¹ pecsétje is.

²⁸ *Eubel, C.*: Hierarchia catholica i. m. I. 555.

²⁹ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei i. m. 67. (kat. 19. sz., Takács Imre).

³⁰ Uo. 68. (kat. 23. sz., Takács Imre).

6. kép. Tamás (Benedek fia) frater szerémi püspök pecsétje

4.(3) *Thomas Syrimiensis ac ... ecclesiarum episcopi* [Tamás (Benedek fia) frater szerémi püspök] (6. kép)

Mandorla alakú, természetes színű viasz pecsétpecsétfészekben (80×55 mm) mandorla alakú, vörös színű viasz pecsét (69×45 mm). Mezejében kétszintes tabernákulum: alul trónoló Madonna, felül a félalakként ábrázolt Tamás apostol, amint kezét a feltámadt Krisztus oldalsebébe helyezi, legalul térdelő papi figura. Keretében gótikus majuszkulás körirat: + S · FRIS · TOME · DEI · I · APLI · SED G/RA EPI · SYRIMIEN · ORDS DI AUG – AP ligatúra, az *EPI* közepén, az *ORDS* és a *DI* végén a betű fölött vonal alakú rövidítésjel

Sigillum fratris Tome Dei et Apostolice Sedis gratia episcopi Syrimiensis ordinis divi Augustini.

Tamás püspök Ágoston-rendi szerzetesként nyerte el 1349. december 1-jén VI. Kelemen pápa megerősítését a szerémi püspökségre és 1364-ben bekövetkezett haláláig állt annak élén.³² A pecsétkép részeinek egymás fölötti szinteken való elhelyezése kedvelt kompozíciós megoldás a kortárs egyházi pecséteken, ezek közül Tamás püspök pecsétjéhez minden tekintetben legközelebb Gergely csanádi püspöké (1345–1350) áll.³³

³¹ Uo. 68–69. (kat. 24. sz., Takács Imre).

³² Engel P.: Magyarország világi archontológiája i. m. I. 74.

³³ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei i. m. 65. 47–48. (kat. 44. sz., Takács Imre).

7. kép. Péter boszniai püspök pecsétje

5.(4) *ac Petrus Boznensis ecclesiarum episcopi* [Péter boszniai püspök] (7. kép)

Mandorla alakú, természetes színű viasz pecsétfészekben (60×45 mm) mandorla alakú, vörös színű viasz pecsét (60×40 mm). Mezejében három szintre tagolt figurális kompozíció: középpütt háromalakos Kálvária-jelenet, felül félalakos Madonna, alul a nimbuszal ábrázolt Szent Péter (?) és a püspök mellképe. Keretén a gótikus majuszkulás köriratnak csak a vége olvasható: ... / ... ECCLESIE BOSNENSIS.

A pecsétkép eddig sem volt teljesen ismeretlen a kutatás előtt. Péter püspök 1376 januárjában, amikor elnyerte a győri püspöki széket, nem készített új főpapi tipáriumot, hanem csak boszniai pecsétnyomójának feliratát módosította az új titulushoz megfelelően kiegészítve a képmezőt egy apró, csillag alakú jellel.³⁴ Arra a jellegzetességre, hogy a pecsét tulajdonosának képe közvetlenül a személyes védőszent társaságában jelenik meg, a legjobb mintaképet a magyar egyházi méltóságok körében Telegdi Csanád esztergomi érsek (1330–1349) pecsétje jelenti.³⁵

³⁴ Uo. 51. (kat. 54. sz., Takács Imre).

³⁵ Uo. 45. (kat. 36. sz., Takács Imre).

8. kép. Apáti („Keszei”) Miklós
kalocsai érsek, kancellár pecsétje

6.(1) *Inprimis venerabiles in Christo patres domini Nicolaus archiepiscopus Colocensis, aule nostre cancellarius ...* [Apáti („Keszei”) Miklós kalocsai érsek, kancellár] (8. kép)

Mandorla alakú, természetes színű viasz pecsétfészekben (76×50 mm) mandorla alakú, vörös viasz pecsét (68×43 mm). Támpilléres, baldachinos tabernáculummal kitöltött mezejében felül háromalakos Kálvária-jelenet, közepén félalakos Szent Pál, jobb kezében karddal, alul térdelő püspökfigura. Keretében gótikus majuszkulás körirat: · S : NICOLAI : DEI : ET : APOSTOLI/CE : SEDIS : GRA : ARCHIEPI COLOCEN · – Sigillum Nicolai Dei et Apostolice Sedis gratia archiepiscopi Colocensis.

Keszei Miklós 1356-ra datálható kalocsai pecsétje az oklevél főpapi pecsétjei között a legjobb minőségű ötvösművet képviseli. Ugyanez az igényesség és stílus jellemzi a két évvel később készült esztergomi érseki pecsétjét, amelynek jó állapotú lenyomatait ismerjük.³⁶

³⁶ *Rados Jenő*: Magyar oltárok. Bp. 1938. 41., II. tábla; *Dercsényi Dezső*: Nagy Lajos kora. Bp. [1941]. 65.; *Bándi Zs.*: A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítása i. m. 184. (kat. 62. sz.); *Művészet I.* Lajos király korában i. m. 336–337. (kat. 194. sz., Marosi Ernő); *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei* i. m. 49. (kat. 49. sz., Takács Imre); *Magyarországi művészet 1300–1470 körül.* Szerk. Marosi Ernő. Bp. 1987. I. 500. (Marosi Ernő), II. 764/3. kép.

[7] I. Lajos első felségi (kettős) pecsétje (az oklevélről leszakadt, 2.a–b kép)
Természetes színű viasz (átmérő: 115 mm).

Közölve (más okleveleken függő lenyomatok alapján) pl.: Dercsényi D.: Nagy Lajos i. m. 17.; *Bándi Zsuzsanna*: A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítása, 1982. szept. 22-től. Levéltári Közlemények 53. (1982) 170. (kat. 9. sz.); Művészet I. Lajos király korában i. m. 145. (kat. 38. sz., Marosi Ernő); Magyarországi művészet i. m. I. 376. (Marosi Ernő), II. 316/1. kép; Megpecsételt történelem i. m. 44. (kat. 22. sz., Hegedűs András)

9. kép. Kont Miklós nádor és székelyispán nádori nagypecsétje

8.(6) ... *item magnifici viri Nicolaus Conth regni nostri palatinus et iudex Comanorum* [Kont Miklós nádor és székelyispán (nádori nagypecsétje)] (9. kép)

Kerek, természetes színű viasz pecsétfészkekben (átmérő: 62–67 mm) kerek, természetes színű pecsét (átmérő: 57 mm). Négyzethálós, pontdíszes mustrájú mezőjében jobbra dőlő, vágott háromszögpajzs, a felső mezőben két további vágással (a domborművet is figyelembe véve valójában két feltolt pólya). A pajzs fölött a sisak kitöredezett helye, két oldalán hullámszó sisaktakaró kendővel. A sisakdísz széttárt szárny pár között szembenéző, koronás emberfő. Keretén két koncentrikus, pontsoros körvonal között gótikus majuszkulás körirat: + S NICOLAI KVVT REGNNI HVNGARIE PALATINI ET IVDICI COMANORVM – sigillum Nicolai Kuut regni Hungarie palatini et iudicis Comanorum.

Közölve (más okleveleken függő lenyomatok alapján): *Carolus Wagner*: *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interticerunt*. Posonii, Pestini et Lipsiae 1802. Decas I. Fig. 14.; *Csoma József*: Kont Miklós nádor címere. *Turul* 21. (1903) 30–33.; *Nyers Lajos*: A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században (1307–1386). (Palaestra Calasanciana. A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől. 4. szám.) Kecskemét 1934. 11. kép; *Bándi Zs.*: A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítására i. m. 177. (kat. 36. sz.); *Művészet* I. Lajos király korában i. m. 351. (kat. 249. sz., Marosi Ernő); *Magyarországi művészet* i. m. I. 123., 500. (Marosi Ernő), II. 317/2. kép; *Rácz György*: Az Árpádok sávozott címere egyes főúri pecséteken a XIII–XIV. században. *Levéltári Közlemények* 63. (1992) 129.; *Lóvei P.*: Bárói pecsétek i. m. 82. (kat. 55. sz.)

10. kép. Pomázi Cikó tárnokmester pecsétje

9.(7) *Clyko magister thavarnicorum nostrorum* [pomázi Cikó tárnokmester] (10. kép)

Kerek, természetes színű viasz pecsétfészkekben (átmérő: 53–57 mm) kerek, természetes színű pecsét (átmérő: 50 mm). Négykaréjos kis virágokkal behintett mezejében szembenéző csöbörsisak, kétoldalt felhajló takaróval. A sisakdísz szembenéző, szárnnyelű királyfej, liliomos koronával: a mitológiai Midász király. A kívül pontsorról, belül vonallal lezárt keretben gótikus majuszkulás körirat: + S CIKO MAGISTERI TAVARNICORVM DOI REGIS – a DOI közepén a betű fölött vonal alakú rövidítésjel – *Sigillum Ciko magisteri tavarnicorum domini regis* (nyelvtanilag a *magistri* alak lenne helyes).

Közölve: *Varju Elemér*: Czimertani és sphragistikai emlékek az Ezredéves Országos Kiállításon. *Turul* 14. (1896) 149., II/2. kép

11. kép. Mikcs szlavón bán fia István udvari lovag pecsétje

12. kép. Paksi Olivér királynéi udvarbíró, szatmári és máramarosi ispán pecsétje

10.(-) [Mikcs szlavón bán fia István udvari lovag] (11. kép)

Kerek, természetes színű viasz pecsétfészekben (átmérő: 52–53 mm) kerek, természetes színű pecsét (átmérő: 45 mm). Mezejében jobbra dőlő, harántnégyelt háromszögpajzs, a felső és az alsó mezőben egy-egy körlappal. A pajzs bal felső sarkán szembenéző csöbörsisak, kétoldalt felhajló takaróval. A sisakdísz alulról felfelé ívesen szélesedő, felül vízszintes vonallal lezárt motívum, tetején hullámvonal alkotta négy hurokszerű részlettel (tollbóbitás ernyő?). A kívül pontsorral, belül vonallal lezárt keretben gótikus majuszkulás körirat: + S' MAGRI : STPHNI · FILI MISCI · BANI SCLAVONIE – Sigillum Stephani filii Misci bani Sclavonie (az első *S* után az egész szót rövidítő vessző; *CL* és *AV* ligatúrák).

11.(10) *Olyverius iudex reginalis curie et comes Zathmariensis et Maromorosiensis* [Paksi Olivér királynéi udvarbíró, szatmári és máramarosi ispán] (12. kép)

Kerek, természetes színű viasz pecsétfészekben (átmérő: 39–40 mm) kerek, természetes színű pecsét (átmérő: 26 mm). Vonalkerettel határolt mezejében szív alakú hársfalevél – a Rátót nem címermotívuma –, a konkáv sarkából két oldalra kihajló, egy-egy apró hárslevélben végződő indával. Felirata nincs.

A tanulmányban közölt felvételeket Takács Imre készítette.

